

slavko
dakić

osmo
desetljeće

nove
tendencije
u planiranju
zagreba

U ocjeni orijentacija u planiranju Zagreba, s kojima je potkraj 1980. započela revizija Generalnog urbanističkog plana grada, vratit ćemo se zakratko u prošlost, u namjeri da se osvijetle neke temeljne promjene u planiranju karakteristične za razdoblje između 1970. i 1980. godine.

Generalni urbanistički plan grada Zagreba, donesen nakon brojnih rasprava 1971, na razmeđu je dvaju vremena i dviju vrijednosnih orijentacija u planiranju.

U tom planu, uz prirodno postojanje naslijeđene orijentacije prethodnog razdoblja koje se očituje u usmjerivanju na daljnje širenje grada i općenito optimističko viđenje ekspanzije svih komponenti i sistema grada, pojavljuju se već brojne teze i rješenja koja su se potvrđivala kao način planerskog mišljenja tek u toku posljednjih godina. Za neke od tih teza začudo nije imala sluha ni stručna komisija koja je verificirala GUP (kao npr. prijedlog plana o ograničenju visine novih stambenih zgrada, »miješanje« namjena u prostoru grada — umjesto stvaranja zona jedne namjene), dok su druge postale sastavnim dijelom »nove« teorije planiranja, a ponegdje manje ili više i konkretne urbane prakse (mali pomaci u policentričkom razvoju grada, unprijedjenom odnosu prema kulturno-povijesnom nasljeđu i oblikovanju grada u kojemu više ne dominira zalaganje za rušenje »staroga« i dr.). Ti pomaci u praksi možda nisu još veliki, no valja ih zapaziti i valorizirati ocjenjujući njihovo dugoročnije djelovanje na kvalitetniji urbanistički razvoj grada i povišenje kvalitete čovjekova života u njemu. Zanimljivo je također da su brojni planovi prostornog uređenja u razdoblju od 1970. do 1980. godine oblikovani kao stanoviti konsenzus »starih« i »novih« ideja, prilikom čega su jedne i druge ugrađene u različitim omjerima. Možda najsporiji tok evolucije pokazala su različita prometna rješenja (koja su se k tome najbrže realizirala), uvelike neosjetljiva na aktualne procese (energetsku krizu, prenošenje težišta na javni promet i sl.), i određenu stručnu i društvenu kritiku niza realizacija, programa i planova. Dodajmo da je u tom kontekstu također vrlo zanimljiv dokument urbanistički plan centra grada iz 1974, koji je na nekim mjestima upravo humorni spoj jednih i drugih orijentacija.¹

Razvojni procesi u zagrebačkom prostoru od donošenja GUP-a 1971. analizirani su u toku rada na

1

Zanimljiva zapažanja o tome daje Eugen Franković u napisu Uz detaljni urbanistički plan centra Zagreba, »Život umjetnosti« 22/23, 1975.

pripremi njegove revizije 1978. u Urbanističkom zavodu grada Zagreba, i u više su prilika javno izloženi.²

Osnovna je karakteristika razvoja u tom razdoblju daljnji neravnomjeran razvoj pojedinih gradskih predjela i funkcija. To štoviše dolazi do izražaja i u najosnovnijim elementima urbanog standarda kao što je opskrbljenost vodom i kanalizacijom. Očita je podjela na »grad« i periferiju, a uz prostorno skromna rješenja pojedinih gradskih funkcija postoje i raskošna rješenja drugih (promet npr.). K tome je očita naklonjenost širenju grada i građenju novog, na račun održavanja postojećeg grada.

Prijelomnim trenutkom za »novu« teoriju planiranja grada (iako ona još nema toliko koherentnu formu) valja smatrati sredinu proteklog desetljeća, a posebno izradu prvoga srednjoročnog plana uređenja prostora Zagreba za razdoblje od 1976. do 1980. godine. U tom je dokumentu prvi put odmjereni kritički pristup u analizi prostornih problema ljudi u Zagrebu usklađen s prijedlogom intervencija. Uz to su međusobno usklađeni pojedini segmenti plana. Naglasak je stavljen na razvoj najnerazvijenijih područja i funkcija, posebno onih koje su sastavni dio elementarnog urbanog standarda (voda, odvodnja, dječje ustanove).

Daljnji napredak postignut je pripremama novoga srednjoročnog plana za razdoblje od 1981. do 1985, a posebno u dijelu smjernica razvoja, koje su znatno razrađene nego u prethodnom planu, i osvrću se na sva područja uređenja grada i prostora u gradu. Valja međutim očekivati da će obveze iz prethodnog razdoblja i tekuće privredne teškoće zacijelo utjecati na reduciranu primjenu tih smjernica u petogodišnjem razdoblju koje predstoji.

U daljnjoj kronologiji značajan je za usmjerenje rada na reviziji GUP-a tok pripremnog rada s odgovarajućim smjernicama, a naročito zaključci i ocjene Društvenog savjeta za prostorno uređenje grada u vezi s revizijom GUP-a.³

Time je prvi put u Zagrebu jedan razvojni dokument već na samom početku rada dobio stanovito društveno usmjerenje, i to je usmjerenje u skladu sa suvremenim planerskim mišljenjem o gradu.

2

Npr. u »Čovjeku i prostoru« 11/1978, te u odgovarajućim publikacijama Urbanističkog zavoda grada Zagreba.

3

Objavljeni u Delegatskom listu Skupštine grada Zagreba, prosinac 1980.

Zasebno je pitanje, koje zasad ostavljamo po strani, utjecaj planera na realne procese razvoja grada. Taj utjecaj varira u golemu rasponu i uvelike je ovisan o sukladnosti njihovih gledišta s različitim društvenim orijentacijama, o nosiocima i snazi tih orijentacija.

Međutim, i u sukobu s tim orijentacijama komponenta planerskog rada utjecajna je i nije za potcjenjivanje, pogotovo kad je riječ o sistematskom javnom dijalogu i shvaćanju planiranja kao nužno inovativnog procesa.

Protagonisti tog procesa u planiranju teže da afirmiraju kreativnu kritičku orijentaciju prema teoriji i praksi suvremenog grada, odustajući od prošlih i suvremenih dogmi. U toj orijentaciji dominira nekoliko osnovnih teza:

Revalorizacija značaja zatečenog okoliša

Usporedo s izradom prvoga srednjoročnog plana Zagreba za razdoblje 1976 — 1980, koji je u vrednovanju budućih zona razvoja grada uzeo u obzir i zatečeni okoliš kao potencijalnu osnovicu fizionomije buduće sredine, taj je princip kao temeljno načelo proveden i u nizu detaljnih urbanističkih planova za nova gradska naselja kao što su Duga-ve, naselja na tzv. južnoj Trešnjevci — Gajevo, Staglišće, Jarun, zatim u dijelu Španskog, Malešnici (južno od Stenjevca) i drugdje. Planovi idu za zadržavanjem dijelova prirodnog pejzaža, zatečenog zelenila, kvalitetnijih ambijenata, objekata pa i dijelova opreme starog naselja i sl.

Istraživanje »genius loci« afirmira se u tom razdoblju kao sastavni, čak temeljni dio suvremenog urbanističkog prosedeja.

Sastavni je dio toga toka i

revalorizacija periferije

Još nedavno gradska je periferija bila tek područje koje je činilo potencijalni »rezervat« za gradnju budućega grada. Jednako kao što je ona u planerskom smislu na margini (jer je »u planovima nema«), ona je na margini interesa i konzervatora koji se uglavnom još nisu do kraja oslobodili poimanja spomenika u njegovu tradicionalnom obliku reprezentativnog i izuzetnog.

Tako su devastirana čitava stara naselja i vrijedne poljoprivredne površine. »Nova« planerska teorija

otkriva u periferiji neiscrpno vrelo koje potvrđuje mnoge suvremene teze o ambijentu, društvenosti i o sudjelovanju stanovnika u oblikovanju vlastitog okoliša.

Zalaganje za očuvanje gradske periferije stoga je u novije vrijeme uvjetovano tim spoznajama kao i odustajanjem od rekonstrukcije periferije koje je nametnula skupoća tih zahvata.⁴

Afirmacija gradske jezgre

Antologijski su joj dojučerašnji konflikti »konzervatora« i »urbanista« zbog opsega i načina zaštite povijesnih prostora u Zagrebu.

Postupna pozitivna evolucija započinje izradom urbanističkog plana centra grada 1974. (i prethodno raspisanim natječajima za uređenje središnjega gradskog prostora i prostora Trnja) koji je međutim još i danas na granici bivših i novih orijentacija, što u pojedinim dijelovima djeluje kao mozaik jednih i drugih (promet).

Pravo ventiliranje ideja nastaje u nizu natječajnih programa i po njima raspisanih natječaja — Iblerov trg 1976/77, Trg Francuske Republike 1977, Praška ulica 1977, Trg Republike 1979, Petrinjska ulica 1979, Kvaternikov trg 1980, rekreacioni centar Šalata 1980, a usporedo se 1979. konačno dovršava urbanistički plan najvrednijeg dijela povijesne jezgre grada, Gornjega grada i Kaptola.

Spoznata je složena pozitivna društvena uloga povijesne sredine, potvrđena iskustvom i nizom specifičnih socioloških istraživanja čiju liniju možemo slijediti počevši od 1970. godine. Ona ukazuje na socijalno integrativnu ulogu jezgre, i u svakodnevnoj upotrebi i u slici koju stanovnici grada i posjetioци nose o Zagrebu kao cjelini, u kojoj dominantno simboličko mjesto zauzima upravo taj prostor.

Moglo bi se čak reći da, kao i u drugim orijentacijama, prijeti stanovita opasnost od dogmatizacije vrijednosti povijesne sredine koja je povremeno uvjetovana nesposobnošću razlučivanja pravih vrijednosti. To se očituje zalaganjem za odustajanje od bilo kakvih, pa i manjih, zahvata u tom prostoru.

4

Ta je orijentacija svakodnevno vidljiva u dnevnoj štampi — v. seriju napisa u »Vjesniku« objavljenju u lipnju 1981. o sanaciji pojedinih gradskih područja.

Sastavni je dio pozitivne spoznaje o vrijednosti i karakteristikama povijesnog prostora i

otkrivanje vrijednosti simboličkih objekata

Gomilanjem nove izgradnje, nizanjem monotonihi zona, postaje očita potreba stanovite diferencijacije izgradnje, tj. takvog oblikovanja koje će (slično povijesnom prostoru) uvesti neke osnovne reperi, identifikacione oznake i elemente.

Analize otkrivaju bogatstvo mogućnosti koje su na raspolaganju: neizgrađeni prostori, prirodne karakteristike, objekti, njihovo oblikovanje i postava, specifični elementi na samim objektima, elementi opreme, različiti organizirani i spontani procesi i sl.

I u planerskoj fazi postoji očita potreba uređenja postojećih simboličkih prostora, kao i potreba izgradnje novih.

Brojni javni objekti, koji su do jučer planirani u gradskom središtu, planiraju se i u drugim dijelovima grada gdje upravo mogu preuzeti simboličke funkcije (domovi kulture, različiti sadržaji »gradskog« značaja i sl.).

S obzirom na naslijeđenu brojnost karakterističnih simbola, prostora i objekata specifičnih za Zagreb i pojedine dijelove grada, kao i stanje tih prostora, »novo« se planiranje zalaže za

uređenje i održavanje postojećih gradskih prostora

koje često ne iziskuje velika sredstva. Riječ je o povijesnoj jezgri, prostoru uz Savu, na Medvednici, u Tuškancu i dr., što istodobno vodi konfliktu s nizom megalomanskih akcija izgradnje novih objekata i kompleksa, ili pretjeranih intervencija u povijesno valoriziranim tkivima (kao u slučaju novijih prijedloga restrukturacije maksimirskog parka npr.).

Slično iskustvima zagrebačkoga grada-prijatelja Bolonje, ta se orijentacija zalaže za pravedniju raspodjelu sredstava za održavanje i uređenje postojećeg grada — i njegovu ekspanziju, često skupim i nepotrebnim investicijama.⁵

5

Ta je orijentacija naročito vidljiva u Srednjoročnom planu uređenja prostora za razdoblje do 1985. — v. Delegatski list SGZ 87/88, svibanj 1981.

Revalorizacija značenja »malih« sistema

Dojučerašnje oduševljenje »velikim« sistemima i vjera u njihovo savršeno funkcioniranje bili su jedina od osnova planiranja. Brojna iskustva stečena u međuvremenu, a posebno energetska kriza i njezine popratne manifestacije, društvena i politička realnost suvremenog svijeta, doveli su do revalorizacije »malih« sistema — najprije kao određene rezerve, a potom sve više i kao rješenja za neke gradske probleme.

Karakteristična je revalorizacija javnog prometa, a posebno niza autonomnih manjih segmenata (minibus, različiti oblici organizacije taxi službe), bicikla, tzv. alternativnih izvora energije: vjetra, sunca, geotermalnih izvora, centrala na malim vodotocima (još jučer neekonomičnih); došlo je već do prvih odluka o smanjenoj visini izgradnje objekata, posebno stambenih, i sl.⁶

Afirmacijom »malih« sistema ideje o policentričkom razvoju dobivaju na snazi i težini argumentacije.

Unapređenje čovjekove okoline

Na početku sedamdesetih godina jača pokret za zaštitu i unapređenje čovjekove okoline i postupno se formalizira u znanstvenom, stručnom i organizacionom smislu (Stockholmska konferencija 1972). U to vrijeme problematika okoline ulazi i u tadašnji zakon o prostornom uređenju, a danas se prostorno planiranje smatra čak osnovnim instrumentom organiziranog pristupa unapređenju okoline.

Uza sve sumnje da je dijelom riječ o pokušaju zahtjevanja nekih neuspjeha optimistički orijentiranog pokreta za zaštitu okoline s početka sedamdesetih godina (prebacivanjem lopte u tuđe dvorište), valorizacija stanja i mogućnosti unapređenja okoline danas je sastavni dio čak i manje ambicioznih prostornih planova.

Taj je interes dijelom potaknut interesom samih građana kao i suvremenim planerskim iskustvima u razvijenim zemljama, gdje u obliku građanskih inicijativa jačaju (pa i radikalne) tendencije valorizacije pitanja okoline kao značajnih pitanja čovjekove svakodnevice u gradu.

Stoga je u planera sve izraženije

zanimanje za korisnika

Od dojučerašnjeg planiranja »za« korisnika, suvremeno planiranje evoluiralo prema planiranju »uz pomoć«, težeći planiranju »sa korisnikom«.

Taj je dijalog i društveno uvjetovan ulogom mjernih zajednica i radnih organizacija, kao i drugih subjekata u planiranju, te s tim u vezi obvezama planera.

U dijalogu s korisnikom dolazi se do važnih informacija o njegovim potrebama, lokalnim specifičnostima i interesima, a intervencije se reduciraju na postupnu evoluciju zatečenog stanja umjesto na zbir megalomanskih akcija za koje poticaji obično dolaze sa strane.

U tom dijalogu planiranje se oplemenjuje realnošću i mjerom, a demokratizirani odnos planera i korisnika pozitivno educira planera i za buduće zadatke.

Blizu je posljednjoj orijentaciji i proširenje interesa u planiranju za druga znanstvena i stručna područja, kao i za suradnju s drugim stručnjacima.

Sedamdesete su godine karakteristične upravo po »ulasku« niza novih disciplina u planiranje, posebno sociologa. Evolucija suvremenog planiranja dijelom je čak time i objašnjiva.

Od ekskluzivne discipline planiranje postaje bliže razumijevanju društvene realnosti i mogućnosti, budući da je u neprekidnom traženju novih argumenata za svoju izmijenjenu poziciju.

Jasno je međutim da se o tim orijentacijama ne može govoriti kao o jednom homogenom stavu kad je riječ o planiranju, pa ni kad je riječ o jednoj planerskoj instituciji.

Orijentacije u njima slijede različite tendencije koje se očituju u društvu, a stanoviti pozitivni procesi što smo ih opisali, naravno, donekle pojednostavnjeno i sumarno, razvijaju se u neprestanim sukobima tih orijentacija i kritičkom procjenjivanju prakse. Možda ti konfliktne, i ne uvijek jednosmjerne, procesi stvaraju stanovite uvjete za oplemenjivanje grada, za njegovu nadgradnju kao umjetničkog djela.